

شناسایی و کاربری معیارهای زیبایی شناسانه برای طراحی خیابان‌های محلی

مطالعه موردی: محور شرقی خیابان شهید انصاری قزوین^۱

سیدعلی صفوی^۲

استادیار دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس

محمد فائزی^۳

محمدعلی طبرسا^۴

استادیار دانشکده معماری، دانشگاه پیام نور، واحد تهران شرق

کلیدواژه: طراحی شهری، زیبایی‌شناسی شهری، خیابان محلی، خیابان شهید انصاری قزوین.

چکیده

غالب فضاهای پیاده در شهرهای ما فاقد جذابیت بصری، شادابی، و کیفیت مناسب طراحی منظر برای ایجاد حس رضایت بصری در پیادگان هستند. از آنجایی که زیبایی یک مفهوم کیفی و قابل تفسیر است، در مورد ابعاد نظری و فلسفی آن به کفایت صحبت شده است. اما چالش‌های اصلی این مفهوم، نحوه سنجش، ارزیابی، و به‌کارگیری آن است. خیابان‌های محلی یکی از فضاهای پرمواجه از نظر بصری است. بازآفرینی طراحی مبنا یکی از رویکردهای اخیر در طراحی فضاهای شهری است. هسته اصلی این رویکرد توجه کاربردی به مؤلفه زیبایی است. مردم این نوع فضا را غالباً از فاصله نزدیک و با سرعت حرکت پایین و تبعاً با ضریب دقت بالا درک می‌کنند. بنا بر این در توجه به کیفیت زیبایی در طراحی خیابان‌های محلی و تبیین معیارهای آن باید از حداکثر مشارکت عمومی برای بومی‌سازی این مفهوم استفاده شود تا ارزش‌های اصیل و هویت‌های بومی و محله‌گرایانه در میان سلیقه‌گرایی نخبه‌مآبانه مغفول نماند. در این پژوهش ابتدا مبانی نظری تبیین و معیارهای کاربردی مفهوم زیبایی‌شناسی در پنج دسته کلی

استخراج شد. سپس در نمونه موردی این پژوهش با تبیین ویژگی‌های خاص خیابان شهید انصاری در متن بافت تاریخی شهر قزوین به بررسی چگونگی کاربری مفهوم زیبایی‌شناسی در قالب زیرمعیارهای این پنج دسته اصلی پرداختیم. در این مرحله از روش پیمایشی با ابزار مشاهده و پرسش‌نامه به جمع‌آوری داده پرداخته شد. برای اولویت‌سنجی این پنج معیار از نظر مردم، آن‌ها را در قالب گویه‌های ساده تبدیل به ۲۵ کیفیت کاربردی در قالب پرسش‌نامه تبدیل شدند. سپس با تحلیل پرسش‌نامه‌ها به اولویت‌سنجی معیارها از دیدگاه مردم پرداخته شد. بر اساس اولویت‌های سنجش شده از طرف مردم، ۱۵ شاخص معنادار ارزیابی شدند (بالای ۵۰٪ ارزشیابی)، که از این میان، شاخص‌های توجه به کیفیت ابنیه تاریخی (۹۳/۶٪) و توجه به فرهنگ بومی (۸۵/۸٪) در طراحی خیابان محلی مورد نظر ارزش بالاتری داشتند. همچنین شاخص‌های تعادل در ارتفاع (۵۶/۶٪) و سازگاری میان اجزای ساختمان (۵۵/۲٪) از درجه اهمیت کمتری نسبت به سایر شاخص‌ها برخوردار بودند و یا از نظر مفهومی مردم ارتباط کمتری با آن برقرار کردند.

مقدمه

مسیرها یکی از عناصر اصلی و زیربنایی‌ترین عنصر در ساختار ذهنی

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری نویسنده نخست است با عنوان ارائه الگوی طراحی شهری محور شرقی خیابان شهید انصاری شهر قزوین با رویکرد احیای بافت و بناهای تاریخی آن محدوده که به راهنمایی نویسنده اول و مشاوره نویسنده دوم در شهریورماه ۱۳۹۷، در دانشکده معماری، دانشگاه پیام نور، واحد تهران شرق دفاع شده است.
۲. کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری و کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری، دانشگاه پیام نور واحد شرق. نویسنده مسئول: Faezi.m@gmail.com
3. m_a_tabarsa@yahoo.com
4. sasafavi@modares.ac.ir

پرسش‌های تحقیق

۱. معیارهای زیبایی‌شناسی در طراحی خیابان محلی چیستند؟
۲. این معیارها چگونه در امر طراحی یادشده به کار گرفته می‌شوند؟

از یک شهر هستند. آن‌ها در ذهن شهروندان به صورت خطوطی حجمی ظاهر می‌شوند که ارتباط و اتصال نقاط مختلف شهر را میسر می‌کنند. به بیان دیگر مسیرها در عینیت به صورت انواع خیابان‌ها، کوچه‌ها، بن‌بست‌ها، بزرگراه‌ها، و... خود را نشان می‌دهند. از این حیث آن‌ها بیشترین سهم را نسبت به سایر فضاهای شهری دارند و همچنین، پس از اراضی مسکونی، بیشترین سطح را در هر شهر اشغال کرده‌اند.^۵ احداث راه‌ها و شبکه‌ی معابر علاوه بر آنکه کارایی مطلوبی در آمدوشد جمعیت دارد، باید مرتبط با عوامل محیطی نیز باشد. غالب فضاهای پیاده در شهرهای ما فاقد جذابیت، شادابی، و کیفیت مناسب طراحی منظر برای ایجاد حس رضایت بصری در پیادگان هستند. بازآفرینی طراحی مینا یکی از رویکردهای اخیر در طراحی فضاهای شهری است. هسته اصلی این رویکرد توجه کاربردی به مؤلفه زیبایی است. از آنجایی که زیبایی یک مفهوم کیفی و قابل تفسیر است، راجع به ابعاد نظری و فلسفی آن به کفایت صحبت شده است. اما چالش اصلی این مفهوم نحوه سنجش، ارزیابی، و به‌کارگیری آن است. خیابان‌های محلی یکی از فضاهای پرمواجهه از نظر بصری است. مردم این نوع فضا را غالباً از فاصله نزدیک و با سرعت حرکت پایین و تبعاً با ضریب دقت بالا درک می‌کنند. بنا بر این در توجه به کیفیت زیبایی در طراحی خیابان‌های محلی و تبیین معیارهای آن باید از حداکثر مشارکت عمومی برای بومی‌سازی این مفهوم استفاده شود تا ارزش‌های اصیل و هویت‌های بومی و محله‌گرایانه در میان سلیقه‌گرایی نخبه‌مآبانه مغفول نماند. سازگاری با اقلیم، رفع نیازهای محله‌ای، و خصوصیات اجتماعی و فرهنگی محله‌ها از آن جمله‌اند. ارتباط محیط‌های مسکونی، کار، تفریح، آموزش و خرید، از طریق راه‌ها صورت می‌پذیرد. در شهرسازی سنتی ایران به این پدیده توجه ویژه‌ای شده است. راه، با تقسیمات اصلی و فرعی خود و بنا بر نقشی که دارد، با مرکز محله‌های مسکونی و سپس مراکز تجاری و اجتماعی شهر ارتباط منطقی دارد. راه‌ها در شهرهای سنتی ایران با درجه‌بندی و انشعاب‌های مختلف خود، به نحو مطلوبی فضاهای گوناگون را از یکدیگر جدا می‌کردند.^۶ به طور کلی راه در شهرهای سنتی دارای کارکردهای دسترسی و سلسله‌مراتب دفاعی (در مواقع اضطراری و تهاجم دشمنان)، اقلیمی (جهت‌گیری و شکل هندسی مطابق اقلیم)، فرهنگی- اجتماعی (ظهور تعاملات اجتماعی و بنیان‌های فرهنگ)، و زیباشناختی (ایجاد تنوع و توازن در محیط برای تقویت غنای بصری) است.^۷

۵. جهان‌شاه پاکزاد، مبانی نظری و فرایند طراحی شهری، ص ۱۱۸.
 ۶. شیعه، مقدمه‌های بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، ص ۲۱۴.
 7. "Ministry of Roads & Urban Development", pp. 8-11.

جامعه با اخلاص مواجه و از کیفیات آن کاسته خواهد شد. در دهه‌های اخیر، ایجاد تحول در بافت‌ها و محله‌های شهری با مداخله‌های سنگین در بافت‌های تاریخی و سنتی شهرها سرعت یافته است. طرح توسعه خیابان شهید انصاری قزوین در طرح جامع قزوین تهیه و سپس محور غربی این خیابان بر اساس همین طرح ایجاد شد. اکنون، بنا بر تصمیم مدیریت شهری قزوین، امتداد دادن این خیابان این بار از سمت شرق خیابان در دستور کار است؛ لیکن به علت مغایرت اساسی با طرح جامع و نیز به دلیل مخالفت شورای عالی شهرسازی و معماری با اجرا شدن محور شرقی خیابان شهید انصاری به صورت یک خیابان شریانی، توسعه آن به صورت خیابان محلی مقرر گردید. با توجه به تجربیات قبلی که از توسعه معابر و خیابان‌کشی‌های شهر قزوین بر جای مانده، مسئله زیبایی‌شناسی کمتر مورد توجه طراحان بوده است. اهمیت این موضوع وقتی بیشتر می‌شود که بر محلی بودن مقیاس خیابان شهید انصاری شرقی تأکید شود و این لزوم توجه بیشتر به مؤلفه‌هایی نظیر روابط اجتماعی و منظر شهری و زیبایی‌شناسی را طلب می‌کند.

اهمیت زیبایی‌شناسی و نقش آن در طراحی خیابان محلی شناسایی معیارهای تأثیرگذار و یافتن روش‌های تقویت این مؤلفه‌ها را در طراحی خیابان محلی ضرورت بخشیده است؛ بنا بر این اهداف عمومی این پژوهش را می‌توان تعریف مختصات یک خیابان محلی و همچنین تبیین معیارهای زیباشناسی در مقیاس خیابان محلی دانست.

آنچه در این تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد، بررسی چگونگی به‌کارگیری معیارهای زیبایی‌شناسی در طراحی خیابان محلی است. از آنجا که در طراحی خیابان محلی، موضوع زیبایی‌شناسی، همواره یکی از موضوعات کلیدی و محوری بوده است، بنا بر این تدوین معیارهای مرتبط با مفهوم خیابان و متناسب با بعد محلی بودن آن می‌تواند تفاوت‌هایی را در طراحی خیابان محلی ایجاد کند. از این رو چگونگی به‌کارگیری

خیابان محلی مؤثرترین فضای عمومی است که طراح شهری در اختیار دارد تا با استفاده متناسب از آن، محیطی دل‌پذیر، زیبا، آرام، راحت، امن، ایمن، و باهویت ایجاد و همه این خواست‌ها را به نحوی مقرون به صرفه و تحقق‌پذیر تأمین کند؛^۸ در صورتی که در حال حاضر کوچه‌ها و خیابان‌ها در اغلب شهرها موجب کاهش کیفیات یادشده می‌شوند، یا آن‌قدر خسته‌کننده و یکنواخت هستند که شهروندان کسل و نسبت به محیط بی‌تفاوت می‌شوند و یا آن‌قدر مغشوش و پرتنش هستند که آستانه تحمل شهروندان را پایین می‌آورند و در آن‌ها ایجاد اضطراب و تشویش می‌کنند.

اهمیت جنبه بصری شهر در آن است که امکان «قرائت» محیط را به مثابه یک متن فراهم می‌آورد. تنها در آینه محیط بصری و منظر شهر است که ابعاد ناملموس حیات مدنی، همچون فقر و غنا، سلطه نهادها و ارزش‌های معین، سلاقی زیباشناختی خرده‌فرهنگ‌ها، عمق تاریخی شهر، میزان ایمنی و امنیت جامعه، چگونگی احترام جامعه به قراردادهای اجتماعی، از طریق ترتیبی از «نشانه‌ها»، امکان تجلی و بروز خارجی می‌یابند و ارزیابی مثبت و یا منفی را میسر می‌کنند.^۹

امروزه با توسعه روزافزون شهرها، به علت بی‌توجهی به ابعاد بصری و زیبایی‌شناسی در طراحی خیابان‌ها، دیگر آن‌ها ویژگی‌های یک خیابان مطلوب و زیبا را ندارند و نتیجه طراحی ایجاد فضایی است که تعادل، توازن، و تناسب لازم را ندارند. این مسئله در خیابان‌های محلی به طور بارزتری نمایان است. در خیابان‌های محلی، به علت اینکه بیشتر عملکرد دسترسی و فعالیت‌های اجتماعی دارند، نیاز به فضایی متناسب با این فعالیت‌ها بیشتر احساس می‌شود. زیبایی در فضایی که محل فعالیت‌های اجتماعی و حضور افراد است، از عوامل مهم و کلیدی است که می‌تواند فعالیت‌های اجتماعی را تسهیل و تشویق کند. در صورت بی‌توجهی به ابعاد زیبایی‌شناسی در خیابان‌های محلی، فعالیت‌های اجتماعی و حضور در فضای

۸. وزارت مسکن و شهرسازی، آیین‌نامه طراحی راه‌های شهری، بخش ۸، ص ۴.
 ۹. نک: کورش گلکار، «محیط بصری شهر؛ سیر تحول از رویکرد تزئینی تا رویکرد پایدار».

معیارهای زیبایی‌شناسی در خیابان محلی سؤال اصلی این تحقیق است.

۱. روش تحقیق

روش تحقیق در مطالعه حاضر ترکیبی از روش تحقیق تحلیلی توصیفی و روش تحقیق اسنادی است؛ بدین ترتیب که به منظور بررسی معیارهای زیبایی‌شناسی در طراحی خیابان محلی، ابتدا معانی و مفاهیم خیابان محلی، زیبایی، و زیبایی‌شناسی شهری با استفاده از روش توصیفی و مراجعه به متون، تعریف و تدقیق و سپس با رویکردی تحلیلی-توصیفی به مطالعه ابعاد زیبایی شهر و معیارهای زیبایی خیابان محلی پرداخته شده است. همچنین معیارهای زیبایی‌شناسی در خیابان محلی مورد تحلیل و تبیین و در نهایت یافته‌های نهایی به صورت چارچوبی نظری تدوین شده است.

به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از تحقیق، اولویت‌بندی هر یک از معیارهای زیبایی‌شناسی در ارتباط با طراحی خیابان محلی از دیدگاه مردم ارزیابی شده است. با توجه به اینکه یکی از روش‌های مهم در زمینه جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، پرسش‌نامه است، لازم است تا جامعه آماری و حجم نمونه‌ها تعیین شود. با توجه به جمعیت محدوده مورد پژوهش، تعداد ۳۶۰ پرسش‌نامه در میان استفاده‌کنندگان به صورت تصادفی (همراه با مصاحبه عمیق) در ساعات مختلف شبانه‌روز در بین اقشار مختلف منطقه توزیع شد و در نهایت داده‌های به دست آمده از آن‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل و سپس نتایج داده‌های حاصل از پرسش‌نامه مطرح شده است.

۲. مبانی نظری

در خصوص زیبایی‌شناختی تاکنون تعاریف بسیاری شده است. وجه مشترک در همه تعاریف زیبایی‌شناختی موضوع «جاذبه» است. به نظر

استاد مطهری «آنجا که زیبایی وجود پیدا می‌کند، یک نیروی جاذبه‌ای هم هست. آنجا که زیبایی وجود دارد، عشق و طلب هم وجود دارد. آنجا که زیبایی هست، حرکت و جنبش هم هست و خود زیبایی موجب حرکت و جنبش است»^{۱۰}. زیبایی موضوع یا مفهوم و یا حقیقتی است که تمایل به آن با خمیره انسان سرشته شده و بنا به تعبیر علامه طباطبایی انسان مفسور به حب جمیل است. در قدیمی‌ترین آثار فلاسفه، زیبایی به همراه با حقیقت و خوبی، سه اصل جهانی مورد علاقه و احترام جملگی انسان‌ها معرفی می‌شود^{۱۱}. زیبایی‌شناسی در لغت به معنای «شناختن زیبایی و آن رشته‌ای است از روان‌شناسی، هدف زیباشناسی شناسانیدن جمال و هنر است و آن درباره مجموعه احساسات درونی و زیبایی و زشتی و هزل و فکاهت و غیره گفتگو کند، علم الجمال»^{۱۲} آمده است.

واژه «استتیک» به معنای «زیبایی‌شناسی» از لغت یونانی کلاسی «استاتستا» به معنای «ادراک کردن» و «استتا» به معنای «موضوعات ادراک شده» مشتق شده است. واژه «زیبایی‌شناسی» را اول بار الکساندر بومگارتن^{۱۳} در کتاب خود، تأمل در باب شعر، در واکنش به فلسفه دکارت و علم مکانیستی نیوتن به کار برد. او معتقد بود که جدا نگاشتن احساسات و ادراکات از دانش خطا است و دیگر آنکه احساسات و ادراکات، به مثابه منطق دکارتی، به طور یکسان موجبات فهم درست واقعیت را فراهم می‌آورند. به نظر وی ارزش زیبایی‌شناختی اثر هنری را می‌توان با توجه به قابلیت آن در فراهم آوردن موجبات کسب تجاربی روشن برای مخاطبش سنجید^{۱۴}.

«استتیکز به معنای نظریه هنر آزاد، آیین، آگاهی فرودست، هنر زیبا اندیشیدن، هنر قیاسی خرد و همان علم آگاهی محسوس است»^{۱۵}. از قرن هجدهم مفهوم زیبایی بیشتر جنبه روان‌شناسانه به خود گرفت. زیبایی در ارتباط با ادراک دیده شد و بیننده جزئی

از این مجموعه به حساب آمد^{۱۶}. از آنجا که ما همیشه کل را به جای جزء تجربه می‌کنیم،

۱۰. مرتضی مطهری، فلسفه اخلاق، ص ۹۰.
۱۱. محمد نقی زاده، «زیبایی‌شناسی، فرم و فضای معماری شهر»، ص ۶.
۱۲. لغتنامه دهخدا، ذیل: «زیباشناسی».
13. Alexander Baumgarten (1714-1762)
۱۴. نک: کالین لیت، «تجربه زیبایی‌شناختی».
۱۵. نک: بابک احمدی، حقیقت و زیبایی.
۱۶. یورگ کورت گروتز، زیبایی‌شناسی در معماری، ص ۹۴.

۳. معیارهای زیبایی‌شناسی خیابان محلی

خیابان‌ها فضاهای خطی سه‌بعدی هستند که از دو طرف با احجام فیزیکی محصور شده‌اند.^{۲۱} خیابان محلی خیابانی است که در طراحی و بهره‌برداری از آن انواع وسایل نقلیه، دوچرخه‌سوار، و پیاده با شرایط و سرعت ادراکی متفاوت مشارکت دارند، اما همواره در این فضاها اولویت با پیاده است. برای رعایت حال پیاده و دوچرخه، سرعت وسایل نقلیه موتوری در این خیابان‌ها پایین نگه داشته می‌شود.^{۲۲} بیشتر از ۷۰٪ طول خیابان‌ها به این گونه از معابر اختصاص می‌یابد، ولی کمتر از ۱۰٪ سفرهای خودروها در نوع معابر جای می‌گیرند. طول این خیابان‌ها معمولاً کوتاه است، یا در جاهای متعددی با نشانه‌های کنترل ترافیک (علامت توقف، چراغ راهنما) قطع شده‌اند. فاصله سفر در خیابان‌های محلی کوتاه است و معمولاً به نزدیک‌ترین خیابان جمع‌کننده ختم می‌شود. سرعت در آن‌ها پایین است. معمولاً خیابان‌های محلی خیابان‌های شهری هستند و کمتر جزو مسیرهای گردش در شهر شمرده می‌شوند.^{۲۳}

شبکه خیابان‌های محلی در شکل دادن به محیط خود نقش تعیین‌کننده دارند و چون خواست اصلی در این گونه از معابر ایجاد محیط‌های بهتر برای زندگی و فعالیت مردم است، در طراحی این خیابان‌ها برتری به محیط داده شده و زیبایی محیط اهمیت بالاتری نسبت به محیط سایر گونه‌ها دارد. در این نوع معابر مردم با سرعت پایین حرکت می‌کنند و درک بیشتری از جزئیات محیط می‌یابند. بنا بر این تبعاً در این نوع معابر توجه به نیازهای پیاده از نظر ادراکی و زیبایی‌شناسی اولویت بالاتری دارد. اگر بین خصوصیات شبکه و سرعت حرکت وسایل نقلیه موتوری از یک طرف، و نیازهای محیطی از طرف دیگر، تعارضی بروز کند، باید بدون تردید برتری را به نیازهای محیطی دهند و حرکت وسایل نقلیه را متناسب با نیازهای محیط تنظیم کنند.^{۲۴} این فضاها در ادبیات رایج شهرسازی، به جمع‌کننده‌ها مشهورند. کوچه‌ها و بن‌بست‌ها معمولاً به مسیری ختم می‌شوند

عموماً عناصر محیط خود را به شکل یک مجموعه می‌بینیم و اغلب به منظور به نظم درآوردن و ایجاد انسجام و یکپارچگی بصری ترکیب‌هایی خاص از عناصر را برمی‌گزینیم. روان‌شناسان مکتب گشتالت معتقدند که نظم بصری و انسجام فرمال از شناخت و دسته‌بندی الگوهای مختلف به دست می‌آید و برای انسجام بصری در محیط باید اصول سامان‌دهی و دسته‌بندی اجزا را به منظور خلق فرم خوب از آن‌ها به کاربندیم.^{۲۵}

واژه زیباشناسی به لذتی حسی نسبت داده می‌شود که حاصل تفکری انتزاعی یا تخصصی در مورد آثار هنری است. شناخت زیبایی اغلب با فرهنگ‌نخبگان و واژه‌هایی که یاد گرفته‌اند تا آن را تحسین کنند، ارتباط نزدیکی دارد.^{۲۶} گالیندو معتقد است که بین معانی محیطی و زیباشناسی شهری ارتباط وجود دارد و متغیرهایی، مانند غنای بصری روشنایی، تاریخ مکان، و گشایش فضایی، متغیرهای مکان‌های زیبا و معنی‌دار هستند.^{۲۷}

نگاه‌ها و رویکردهای اخیر به ابعاد زیبایی‌شناسی نسبت به قبل بسیار کاربردی‌تر شده است، به‌ویژه در کشورهای غربی به کاربردی کردن این مفهوم اهتمام زیادی شده است. سازمان یونسکو نیز هفت معیار برای شهرهای خلاق در نظر گرفته است، که هر شهری در هریک از این حوزه‌ها می‌تواند حایز شرایط برتر باشد و در رتبه‌بندی آن معیار ارزیابی شود. «طراحی» یا «Design» یکی از این معیارها است که جوهره آن توجه کاربردی به مقوله زیبایی و خلاقیت در طراحی کلیت و اجزای فضای شهری است. بر همین اساس در سال‌های اخیر موضوع جدیدی به ادبیات طراحی شهری اضافه شده است، تحت عنوان «بازآفرینی طراحی مبنا»^{۲۸} که مقالات و پروژه‌های زیادی هم در این حوزه به آن اختصاص دارد. استفاده از متیوه‌های مختلف در طراحی شهری، نظیر توجه به استفاده از عناصری مانند فضای سبز، مبلمان شهری، رنگ و مصالح، نورپردازی، کیفیت طراحی جداره‌ها، و مواردی از این دست از مهم‌ترین رسانه‌های تبدیل و تجسد کالبدی مفهوم زیبایی در فضاهای شهری هستند.

۱۷. متیو کارمونا و همکاران، مکان‌های عمومی، فضاهای شهری، ابعاد گوناگون طراحی شهری، ص ۲۶۹.

۱۸. شبنم شاملو و فرح حبیب، «تبیین مفهوم شناختی معیارهای زیباشناسی در منظر شهر»، ص ۵.

19. M.P. Galdindo & M.C. Hidalgo, "Aesthetic Preferences and the Attribution of Meaning", p. 40.

20. Design Led Urban Design Regeneration

۲۱. کارمونا و همکاران، همان، ص ۲۹۵.

۲۲. وزارت مسکن و شهرسازی، همان، ص ۱.

۲۳. مصطفی بهزادفر و همکاران، ساختارها؛ استانداردهای برنامه‌ریزی و طراحی شهری انجمن شهرسازی آمریکا، ص ۱۶۹.

۲۴. وزارت مسکن و شهرسازی، همان، ص ۲.

که نقش جمع‌کننده دارند و جریان‌های پیاده و سواره را در سطح محله هدایت می‌کنند. طراحی این فضاهای شهری، که بعد از کوچه‌ها بیشترین فراوانی را در سطح شهر دارند، از حساسیت و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در گذشته نه‌چندان دور بن‌بست‌ها و کوچه‌ها به معابری ختم می‌شدند که عامل پیونددهنده اجزای محله به یکدیگر بودند. برخی از این معابر نیز عامل ارتباط بین محلات هم‌جوار بودند. این معابر که در گذشته گذر یا راسته محله نامیده می‌شدند، نقش ستون فقرات محلات را داشتند. راسته محلات محل تردد همه ساکنان محله بودند و به‌واقع بستری را برای تعاملات اجتماعی، فراتر از حد همسایگی، فراهم می‌آوردند. در این معابر دوستی‌ها جای خود را به آشنایی‌ها می‌داد. آشنایی‌هایی که بر دوش غریبه‌ها سنگینی می‌کرد.^{۲۵}

پیتورسک با تأکیدی معمارانه بر جنبه‌های بصری/هنری منظر، از جمله توجه به کثرت و تنوع، مقیاسی انسانی، طبیعت‌گرایی و نظمی ارگانیک در فرم و ترکیب رنگ، از سوی افرادی چون زیتنه، گیبرد و هالپرین رواج می‌یابد. متأثر از همین دیدگاه و جنبش‌های هنری بعد از جنگ جهانی دوم، جنبش منظر شهری از سوی سردبیر مجله *آرشیکتورال ری ویو* مطرح می‌شود. برخلاف مدرن‌گرایی که «معماری شیء‌گونه» را تبلیغ می‌کند، کالن مسئول بخش شهری همین مجله، به «هنر ارتباطات» اهمیت می‌دهد، تجربه مکان را با حرکت در هم می‌آمیزد و دیدهای متوالی از محیط شهری را مطرح می‌کند. از نگاه کالن محیط از دو طریق در کنار هم قرار داده می‌شود، اول از طریق عینیت، با ابزار عقل سلیم و منطق مبتنی بر اصول خیراندیشانه برای تأمین بهداشت، تجهیزات ایمنی، راحتی و محرمیت. دومین راه در تضاد با این راه نیست، تحقق نوعی از خلاقیت با استفاده از ارزش‌های ذهنی آن‌هایی است که در دنیای موجود زندگی می‌کنند، بدون هیچ قصدی^{۲۶}. در تشکیل محیط و یا سامان‌دهی محیط موجود باید به شیوه چینی

اجزای محیط در کنار یکدیگر و زیبایی آن‌ها توجه شود. بدین منظور معیارهایی در طراحی خیابان محلی و بر طبق ارزش‌های زیبایی‌شناسانه می‌تواند مد نظر باشد. مهم‌ترین معیارهای کاربست زیبایی‌شناسی را بر اساس تحلیل محتوای نظریات مختلف این حوزه می‌توان به این شرح تبیین کرد:

– **قوانین طبیعی:** طراح سوئسی، لوئیجی کولانی طبیعت را نقطه آغاز طراحی خود می‌داند. فلسفه کولانی نمود دیگری از اهداف جانشین در زیبایی‌شناسی است. او رهیافت خود را در زمینه طراحی این‌گونه تشریح می‌کند:

من چیزی جز آن حقایقی را که طبیعت بر من آشکار می‌کند، تقلید نمی‌کنم؛ فرم‌های منحنی گرد در طبیعت ما را تحریک می‌کنند. چرا باید به توده‌های انبوه افراد جداافتاده‌ای ملحق شوم که خواهان استفاده از فرم‌های زاویه‌دار هستند؟ من از فلسفه گالیله تبعیت می‌کنم: دنیای من نیز گرد است. او طرح‌های فراوانی را ارائه کرده است که بسیاری از آن‌ها پیشرو و آینده‌نگرانه به نظر می‌آیند.^{۲۷}

با نگاهی دوباره به تلقی ما از زبان زیبایی‌شناختی، کولانی به دنبال آن است تا به واسطه محصولات که طراحی می‌کند از طبیعت سخن بگوید و دست‌ساخته‌های اطراف ما را به محیطی تبدیل کند که به لحاظ زیبایی‌شناختی ارگانیک باشد.^{۲۸} در طراحی خیابان محلی می‌توان از قوانین طبیعت و آنچه در محیط طبیعی پیرامون وجود دارد، الهام گرفت. طراحی خیابان محلی، به‌ویژه در کلیت آن، می‌تواند تا حدودی فارغ از قوانین سخت‌گیرانه هندسی و نزدیک به انعطاف موجود در محیط طبیعی شکل گیرد.

– **قوانین هندسی:** ویم مولر، استاد دانشگاه مهندسی و طراحی صنعتی دلف و مؤلف کتاب *سفرش و معنی در طراحی* معتقد است که روش متداول در دسته‌بندی کیفیت‌های زیبایی‌شناختی در یک شیء متمایز کردن جنبه‌های فرمی و شکلی از جنبه‌های ارتباطی (نشانه‌شناختی) است. زیبایی‌شناسی فرمی با

۲۵. پاکزاد، همان، ص ۲۱۶.
 ۲۶. گوردون کالن، *گزیده منظر شهری*، ص ۱۹۴.
 ۲۷. بهزاد سلیمانی و محمدحسین حلیمی، «رهیافت‌های زیبایی‌شناسی به مثابه طراحی و توسعه محصول»، ص ۸۸.
 ۲۸. همان جا.

چارچوب‌های ادراکی مرتبط است، مانند ترکیب‌بندی، تناسبات، رنگ، و غیره و اغلب بر حسب عناصر متضاد بررسی می‌شود، مانند تضاد بین خطوط روشن و تاریک، هندسی یا غیر هندسی.^{۲۹} در طراحی خیابان محلی، به‌ویژه در طراحی جزئیات مانند طراحی ساختمان‌ها، مبلمان‌ها، نما، و...، توجه به قوانین هندسی و ایجاد نظمی که با ذهن مخاطب تا حدودی قابل درک باشد، می‌تواند زیبایی را در چشمان ناظر این فضا افزایش دهد؛ البته هر ساختمان به‌تنهایی نمی‌تواند در خود نظمی جدای از دیگر ساختمان‌ها و عناصر موجود در خیابان داشته باشد و به صورت مجزا طراحی گردد؛ بلکه باید در یک طرح کلی، شاخصه‌ها و ویژگی‌های مرتبط با این قوانین هندسی را لحاظ کرد.

تعالد: عدل به منزله اصل مورد قبول و احترام همه مکاتب و جوامع، که فرهنگ ایرانی نیز برای آن مفهوم و مرتبه‌ای ممتاز قائل است، از زوایا و وجوه متنوعی قابل بررسی است که هر یک از آن به وجهی بر زیبایی مورد نظر محیط تأثیر دارند. وجه بارز این زیبایی نمایش تعادلی است که در طبیعت بکر هست. زیبایی و تعادلی که هیچ‌کس منکر آن نیست، در فرهنگ ایرانی برای تحصیل زیبایی مطلوب در آثار انسانی توجه به نکات و اصولی توصیه شده است.^{۳۰} برای دستیابی به تعادل در طراحی، باید تعادل را بنیاد و اساس زیبایی، از جمله شکل دادن فضای شهری و به معنای قراردادن هر شیء یا اجزای فضایی شهری، دانست که بهتر از آن متصور نباشد. بدین منظور، تعادل در کلیت فضا، تناسبات حجمی، و در همه اجزای سازنده می‌تواند در دستیابی به تعادل مؤثر واقع گردد. همچنین تعادل در نسبت ارتفاع بدنه‌ها نیز یکی دیگر از وجوه تعادل برشمرده می‌شود.^{۳۱} در طراحی خیابان محلی باید تعادل در جزئیات و کلیات رعایت گردد. ضمن اینکه زمینه طرح که بافت تاریخی است، ضوابط و مشخصات و ویژگی‌هایی دارد که توجه به آن‌ها می‌تواند موجب حفظ تعادل گردد؛ حفظ ارتفاع و حریم خط آسمان بافت تاریخی، عرض مناسب قطعات و نسبت آن‌ها با یکدیگر، و نیز نظمی

مشخص در منظر شهری می‌تواند این تعادل را ارتقا بخشد. **هماهنگی:** یکی از بارزترین جلوه‌های هماهنگی مورد نظر هماهنگی محیط و فضای حاصل با نیازهای و فطرت انسان است. این جلوه، برعکس آنچه در بسیاری جوامع رواج دارد، در پی هماهنگی با آنچه با عنوان مد و جنبه‌های مادی حیات مطرح است، نیست. این ویژگی بسیاری هنرهای اصلی ایرانی است که با احتراز از تقلید در پی پاسخ‌گویی به نیازهایی بوده، که در فرهنگ ایرانی برای انسان تعریف می‌شده است. وجه دیگر این هماهنگی، هماهنگی فضای حادث با اقلیم و شرایط محیطی است.^{۳۲} در طراحی خیابان محلی هماهنگی با فرهنگ مردم بومی می‌تواند حائز اهمیت باشد. این مهم از طریق توجه به مکان‌هایی که در فرهنگ بومی اهمیت داشته و محل رویدادهای محلی است، می‌تواند صورت پذیرد. توجه به اقلیم و شرایط محیطی در طراحی خیابان، از قبیل جهت خیابان، می‌تواند این هماهنگی را تقویت کند.

هویت: مطالعه آثار ایرانیان در زمینه‌های شکل دادن محیط و طراحی فضا حکایت از وجود رابطه‌ای متقن و محکم بین شکل و فضا و مختصات نمادین و ریشه‌های فرهنگی آن‌ها دارد. به طوری که این آثار همواره جلوه‌ای از هویت آنان بوده است. روش‌های کاربردی برای احراز و القا و تقویت هویت را از طریق توجه به قانونمندی خاص، به‌کارگیری فرم‌های آشنا و معنادار، معنادار بودن محیط، احتراز از تقلید بی‌رویه و کورکورانه از الگوها و روش‌های بیگانه، و از طریق نداشتن تسلط ماده و ساخته‌های انسان بر او و به‌ویژه روح و روان می‌توان تحصیل کرد.^{۳۳} مکان‌ها باید قابل شناسایی، خاطره‌انگیز، سرزنده، و پرهیجان باشند. یک خیابان نباید شبیه هر خیابان دیگر باشد.^{۳۴} توجه به مکان‌های بااهمیت، به‌ویژه در بافت تاریخی، می‌تواند به خیابان محلی طراحی شده هویت ببخشد. وجود ابنیه تاریخی و مذهبی مانند مساجد و امامزاده‌ها می‌تواند برای این منظور مفید واقع گردد.

۲۹. همان جا.

۳۰. نقی‌زاده، «مبانی فلسفی زیبایی‌شناسی طراحی محیط و منظر ایرانی»، ص ۶۹.

۳۱. نقی‌زاده و همکاران، «فرایند طراحی فضای شهری بر مبنای اصول زیبایی‌شناسی ایرانی

اسلامی»، ص ۴۴.

۳۲. نقی‌زاده، همان.

۳۳. همان، ص ۷۳.

۳۴. شاملو و حبیب، همان، ص ۴.

جدول ۱. جدول شاخص‌ها و معیارهای زیبایی‌شناسی برای طراحی خیابان‌های محلی، تدوین: نگارندگان.

– **وحدت:** یکی از تجلیات وحدت در فضا و محیط و منظر زیبا تداوم و مداومت زیبایی آن‌ها است.^{۳۵} اجمالاً اینکه وحدت به مفهوم عمل هماهنگ و متعادل اجزا در جهت نمایش یک واحد متمایل به اهدافی خاص است.^{۳۶} برای دستیابی به وحدت در طراحی باید پیوندی عمیق بین کالبد و محتوا و عناصر سازنده فضای شهری ایجاد کرد. این مهم با تعیین نظام فضایی مشخص، منسجم، و پیوسته به واقعیت درمی‌آید. همچنین با ایجاد ارتباط میان اجزای سازنده و ارتباط میان جزء و کل اجزا و نیز ایجاد

سازگاری کامل بین اجزای سازنده فضای شهری، می‌توان به خیابان طراحی شده وحدت بخشید.^{۳۷} استفاده مناسب از گیاهان و درختان یکی از روش‌های مهم برای دستیابی به وحدت در طراحی خیابان محلی است. دقت در تنوع گیاهان، به‌علاوه توجه به اقلیم منطقه موردنظر برای انتخاب گیاه سازگار با محیط می‌تواند موجب ایجاد وحدت در فضای خیابان گردد. همچنین باید ساختار کامل خیابان در کلیات و نیز جزئیات، در ارتباط با یکدیگر دیده شود تا وحدت خیابان محلی حفظ شود.

در ادامه این شاخص‌ها با استفاده از روش دلفی و اخذ نظر از صاحب‌نظران این حوزه در قالب معیارهایی با توجه به نیازهای طراحی و شرایط ادراکی در گونه خیابان‌های محلی به معیارهای قابل سنجش، طبق «جدول ۱» صورت‌بندی شدند.

۴. قلمرو مکانی تحقیق

بافت قدیمی شهر قزوین در طول تاریخ فراز و نشیب فراوانی را پشت سر گذاشته است. قدمت هسته اولیه این بافت به زمان پیش از اسلام بازمی‌گردد. با رشد محلات پیرامون این هسته، شهر قزوین توسعه و گسترش و محلات گوناگونی پیرامون هسته آن رشد یافتند و مرکز شهر را تشکیل دادند. انتخاب قزوین با عنوان پایتخت صفویه در رشد و توسعه شهر تأثیر بسزایی نهاد. ورود به قرن حاضر و حکومت پهلوی، آغازگر تغییرات جدید در بافت قدیمی این شهر شد. طرح خیابان شهید انصاری از جمله این تغییرات است (ت ۱).

یکی از خیابان‌های مهم شکل‌گرفته در بدنه شهری قزوین خیابان شهید انصاری است. خیابان شهید انصاری یک کریدور شرقی-غربی است و در جنوب بازار بزرگ شهر قزوین امتداد دارد. قسمت اول این طرح در زمان پهلوی به انجام رسید. بخش دوم آن، واقع در غرب خیابان شهید انصاری، پس از انقلاب به اجرا درآمد. سومین فاز که عملاً بخش نهایی از این طرح است، ایجاد خیابان شریانی شهید انصاری شرقی بود و در

معیار	شاخص	ردیف	معیارهای زیبایی‌شناسی در طراحی خیابان محلی
<ul style="list-style-type: none"> - طراحی خیابان به صورت غیر مستقیم - ایجاد موانع دید در مسیرهای مستقیم - تنوع در چشم‌اندازهای طبیعی و مصنوعی - متغیر بودن عرض خیابان محلی 	قوانین طبیعی	۱	
<ul style="list-style-type: none"> - طراحی ساختمان‌ها - طراحی نماها - طراحی میلمان‌ها - وجود ضوابط کلی قوانین هندسی در تمام مسیر خیابان محلی 	قوانین هندسی	۲	
<ul style="list-style-type: none"> - تعادل در کلیت فضا - تعادل در تناسبات حجمی - تعادل در ارتفاع ساختمان - تعادل در خط آسمان 	تعادل	۳	
<ul style="list-style-type: none"> - توجه به فرهنگ بومی - توجه به رویدادهای ارزشمند برای ساکنان بومی - توجه به زمینه کالبدی - توجه به شرایط محیطی 	هماهنگی	۴	
<ul style="list-style-type: none"> - به‌کارگیری فرم‌های آشنا و معنادار - استفاده از نمادها و نشانه‌ها برای قابل شناسایی کردن فضای خیابان محلی - توجه به بعد خاطره‌انگیز بودن خیابان محلی - توجه به بعد سرزندگی خیابان محلی - توجه به ابنیه تاریخی و مذهبی در بستر زمینه طرح 	هویت	۵	
<ul style="list-style-type: none"> - تعیین فضایی مشخص، منسجم، و پیوسته - ارتباط میان ساختار کلی خیابان محلی با اجزای آن - سازگاری میان اجزای خیابان محلی - استفاده مناسب از گیاهان متنوع و چهارفصل 	وحدت	۶	

آمنه خاتون^(س)، یک پارک محلی، و نیز بقعه حمدالله مستوفی (تاریخ‌نگار معروف) قرار دارد که تغییراتی را می‌تواند در مسیر خیابان ایجاد کند (ت ۴ تا ۶).

در مقابل امامزاده آمنه خاتون^(س) که در کنار مسیر خیابان قرار دارد، یک فضای شهری است که محلی برای اهالی بومی این محدوده محسوب می‌شود. با ایجاد یک توقفگاه در این محدوده (محل تلاقی خیابان محلی با حریم امامزاده آمنه خاتون^(س)) می‌توان علاوه بر ایجاد سکون، مانعی برای دید در خیابان محلی ایجاد کرد. در خصوص چشم‌اندازهای خیابان، می‌توان حداقل سه چشم‌انداز را مد نظر قرارداد. چشم‌انداز اول مربوط به دروازه عالی‌قاپو واقع در ضلع جنوبی دولت‌خانه صفوی و در ورودی غربی خیابان محلی می‌شود که یکی از آثار تاریخی قابل توجه شهر قزوین نیز هست. چشم‌انداز دوم مربوط به بقعه حمدالله مستوفی است که در میانه مسیر و سمت جنوب بستر خیابان است. چشم‌انداز سوم نیز معطوف به امامزاده آمنه خاتون^(س) می‌گردد که در میانه مسیر و سمت شمال بستر خیابان قرار دارد.

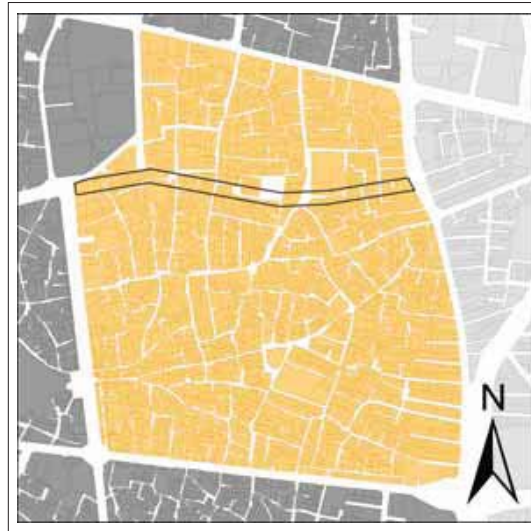
طرح تفصیلی شارمند پیشنهاد شد، اما از طرف شورای عالی شهرسازی و معماری ایران این پروژه به عللی چون تخریب بافت قدیمی متوقف شد. بدین ترتیب مدیریت شهری قزوین تصمیم به تغییر محتوای این طرح از خیابان شریانی به خیابان محلی گرفت (ت ۲).

بستر خیابان شهید انصاری از میان بافت تاریخی شهر قزوین می‌گذرد. توپوگرافی این خیابان قابل توجه است و از نظر پتانسیل‌های زیباسازی این سایت، می‌توان با استفاده مناسب از این توپوگرافی، به ارگانیک بودن خیابان محلی کمک کرد. از دیگر ظرفیت‌ها و مزیت‌های اختصاصی این سایت در ایجاد زیبایی در این مسیر، وجود ابنیه مهمی است که توجه به آن‌ها می‌تواند در طراحی خیابان محلی تأثیرگذار باشد. در بخش غربی بستر خیابان مسجد حیدریه و حمام بلاغی بنا شده‌اند که می‌تواند موجب تغییر مسیر خیابان، هرچند اندک، گردد (ت ۳). این تغییر مسیر موجب می‌شود تا این خیابان محلی به صورت مستقیم طراحی نگردد. همچنین در میانه مسیر امامزاده

۳۵. نقی‌زاده، همان، ص ۷۴.
۳۶. همو، اصول طراحی شهری، ص ۵۴.
۳۷. نقی‌زاده و همکاران، همان.

ت ۱ (راست). موقعیت محور شرقی خیابان شهید انصاری در بافت تاریخی شهر قزوین، مأخذ: شهرداری قزوین، ترسیم: نگارندگان.

ت ۲ (چپ). موقعیت محور شرقی خیابان شهید انصاری در بافت پیرامونی آن، مأخذ: شهرداری قزوین، ترسیم: نگارندگان.

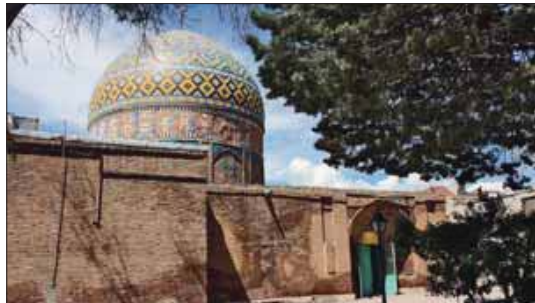

۵. سنجش مطالعه موردی

با توجه به «جدول ۱» به بررسی چگونگی امکان به‌کارگیری معیارهای زیبایی‌شناسی در طراحی محور شرقی خیابان شهید انصاری می‌پردازیم. پیش‌تر گفته شد که این معیارها شامل قوانین طبیعی، قوانین هندسی، تعادل، هماهنگی، هویت، و وحدت است. در طراحی کلیات خیابان محلی شهید انصاری توجه به قوانین طبیعی از مواردی است که باید مورد توجه باشد. معیارهای مرتبط با قوانین طبیعی از مردم پرسیده شد که تنوع در چشم‌اندازهای طبیعی و مصنوع و طراحی خیابان به صورت غیر مستقیم با عنوان معیارهای دارای اولویت در حوزه قوانین طبیعی مطرح شدند. همچنین بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، ایجاد موانع دید در مسیرهای مستقیم و متغیر بودن عرض خیابان محلی با اولویت پایین شناخته شد.

توجه به قوانین هندسی در طراحی جزئیات محور شرقی خیابان شهید انصاری، در مقیاس محلی، از دیگر مواردی است که در مورد آن سؤال شد. بر اساس نظرات حاصل از پرسش‌نامه، نحوه طراحی مبلمان شهری و ضوابط هندسی یکدست در سرتاسر مسیر خیابان محلی با اولویت بالا قلمداد شده‌اند. طراحی ساختمان‌ها و طراحی نما بر اساس معیارهای هندسی با اولویت پایین مد نظر مردم بوده است.

مبلمان شهری در خیابان محلی شهید انصاری باید متناسب با ویژگی‌های بومی و تاریخی بافت پیرامون آن و به صورت یکپارچه طراحی گردد. همچنین این ضوابط می‌تواند در سایر ابعاد به صورت یکپارچه در سرتاسر مسیر خیابان محلی اعمال شود؛ البته این قوانین و ضوابط نباید آن‌چنان سخت‌گیرانه و خشک و انعطاف‌ناپذیر باشد که موجب یکنواختی و کسالت‌آوری

ت ۳ (راست، بالا).
مسجد مدرسه حیدریه،
مأخذ:
<http://tour-antalya.ir/?p=585>.

ت ۴ (چپ، بالا).
آستانه امامزاده آمنه خاتون (س)
مأخذ:
<http://amenehkhatoon-ghazvin.emamzadegan.ir/>
ت ۵ (راست، پایین).
فضای سبز محلی،
عکس: محمد فائزی.
ت ۶ (چپ، پایین). بقعه حمدالله
مستوفی،
مأخذ:
www.info360vt.com/fa/aramgah-hmdallah-mstofi

به فرهنگ بومی از جمله موارد اولیه برای هماهنگی یک طرح با ویژگی‌های فرهنگی-اجتماعی بافت است. بافت تاریخی بستر زمینه‌ای طرح خیابان محلی فرهنگی مخصوص به خود دارد. توجه به این فرهنگ‌ها می‌تواند ساخته‌ها را زیبا جلوه دهد و بی‌توجهی به آن مانع از این امر می‌شود. توجه به رویدادها نیز از موارد بااهمیتی است که می‌تواند موجب هماهنگی بیشتر طرح خیابان محلی با بستر طرح شود. از جمله این رویدادها مراسمی است که در امامزاده آمنه خاتون^(ع) برگزار می‌شود. این امامزاده در زمان‌های مختلف سال پذیرای مراسم گوناگونی است که در همه شهر جایگاه ویژه‌ای برای آن قائل هستند. ایام عزاداری محرم و مراسمات نیمه شعبان از جمله مواردی است که برای ساکنین این محدوده اهمیت و ارزش بالایی دارد. این رویدادهای فرهنگی و آیینی ظرفیت بالایی برای ایجاد سرزندگی در مکان دارد و می‌تواند جذابیت ادراکی و کیفیت خاطرانگیزی در مکان را ارتقا دهد.

موضوع دیگر در خصوص هماهنگی توجه به شرایط اقلیمی و نیز توجه به شرایط محیطی است. لزوم توجه به آب‌وهوای قزوین و نیز توجه به شرایط محیطی قزوین، چه در مورد مصالح و نوع ساخت‌وساز و چه پیرامون نوع گیاهان، باید مد نظر باشد. توجه به اقلیم تاریخی و مذهبی در بستر زمینه طرح در طراحی خیابان محلی شهید انصاری بالاترین اولویت را در بین معیارهای یادشده است. این موضوع نشان می‌دهد که در طراحی خیابان محلی باید توجه به اقلیم تاریخی و مذهبی از حیث هماهنگی، تناسب، کارکرد، و ... با سایر اقلیم و فضاهایی که در طول این محور و پیرامون این بناها طراحی و یا سامان‌دهی می‌شود، باید مد نظر قرار گیرد. توجه به بعد سرزندگی خیابان محلی و توجه به بعد خاطرانگیز بودن خیابان محلی از دیگر معیارها در پیرامون شاخص هویت است که بر اساس نتایج پرسش‌نامه بااولویت شناخته شده‌اند. به‌کارگیری فرم‌های معنادار و استفاده از نمادها و نشانه‌ها برای قابل شناسایی کردن فضای خیابان محلی معیارهایی بودند که دارای اولویت قلمداد نشدند.

گردد؛ بلکه باید بتواند حدودی را مشخص کند تا سازندگان در آن حدود بتوانند ضمن حفظ نظم هندسی، خلاقیت خود را بروز دهند. نکته مهمی که در مورد این قوانین و ضوابط هندسی باید مد نظر باشد، توجه به ماهیت بافت تاریخی است که بستر طرح خیابان شهید انصاری شرقی است. این بافت، علاوه بر اینکه دارای اقلیم تاریخی و مذهبی است، هویتش نیز مستقل از اقلیم است. به بیان دیگر، بافت این محدوده به‌تنهایی ارزش و اصالت دارد، بنا بر این در تنظیم این قوانین باید این مطلب نیز در کانون توجهات باشد.

موضوع تعادل از جمله مباحثی است که توجه به آن می‌تواند در زیبایی این خیابان تأثیر قابل توجهی بر جای گذارد. از بین معیارهای بیان‌شده در خصوص تعادل، تنها تعادل در ارتفاع ساختمان دارای اولویت شناسایی شده است. از میان معیارهای تعادل در کلیت فضا، ساکنین تعادل در تناسبات حجمی و تعادل در خط آسمان را فاقد اولویت برای به‌کارگیری در طراحی خیابان محلی شهید انصاری تشخیص دادند.

کلیت فضای خیابان محلی از ابتدا تا به انتها باید دارای تعادل باشد. تعادل در ارتفاع، در طراحی این خیابان محلی، مسئله مهمی به‌شمار می‌آید. اینکه تناسبات ارتفاعی چگونه و به چه صورت باشد، مسئله‌ای است که می‌توان، با توجه به بستر و زمینه طرح و ساختمان‌های پیرامون خیابان، به آن پی برد. بیشتر ساختمان‌های این محدوده یک‌طبقه و دوطبقه هستند. البته چندی است که مجوز ساخت سه‌طبقه و، حتی در برخی موارد معدود، چهارطبقه نیز ارائه شده است که در طول مسیر خیابان می‌تواند متفاوت باشد؛ بنا بر این توجه به ارتفاعات نیز از بستر و زمینه طرح جدا نیست.

از بین موضوعات در خصوص هماهنگی، همه موارد شامل توجه به فرهنگ بوم، توجه به رویدادهای ارزشمند برای ساکنان بومی، توجه به شرایط اقلیمی، و توجه به شرایط محیطی بر اساس نتایج حاصل از پرسش‌نامه اولویت‌دار تشخیص داده شده‌اند. توجه

نکته مهم در طراحی محور شرقی خیابان شهید انصاری توجه به ابنیه تاریخی و مذهبی واقع در طول مسیر خیابان است. قدمت محدوده بستر طرح بسیار بالا است و مسجد حیدریه جزو اولین بناهای عمومی است که در شهر قزوین ساخته شده است. همچنین امامزاده آمنه خاتون^(س) و بقعه حمدالله مستوفی نیز هویتی مستقل دارند و هرکدام از این ابنیه در پیرامون خود نماد و نشانه و هویت آن محدوده هستند. بنا بر این در ساخت خیابان علاوه بر توجه به این ابنیه از حیث حفظ حریم این بناها، لزوم تلاش برای استفاده از این ظرفیت برای حفظ هویت خیابان محلی امری ضروری است.

توجه به خاطره‌انگیز بودن مسئله‌ای است که بیشتر مربوط به اهالی ساکن این محدوده است؛ بنا بر این با تحقیق پیرامون این فضاها و خاطره‌انگیز بودن آن‌ها، می‌توان در حفظ هویت

جدول ۲. معیارهای زیبایی‌شناسی دارای اولویت از نگاه استفاده‌کنندگان در طراحی محلی شهید انصاری، تدوین: نگارندگان.

شاخص	معیار	اولویت	فراوانی عددی	فراوانی درصدی
قوانین طبیعی	طراحی خیابان به صورت غیر مستقیم	۷	۲۵۰	۶۹,۴۴
	تنوع در چشم‌اندازهای طبیعی و مصنوع	۴	۲۸۳	۷۸,۶۱
قوانین هندسی	طراحی میلمان‌ها	۹	۲۴۶	۶۸,۳۳
	قوانین هندسی در طراحی خیابان محلی	۱۲	۲۲۰	۶۱,۱۱
تعادل	تعادل در ارتفاع	۱۴	۲۰۴	۵۶,۶۷
هماهنگی	توجه به فرهنگ بومی	۲	۳۰۹	۸۵,۸۳
	رویدادهای ارزشمند برای ساکنان بومی	۳	۲۹۴	۸۱,۶۷
	توجه به شرایط اقلیمی	۸	۲۴۹	۶۹,۱۷
	توجه به شرایط محیطی	۱۱	۲۳۱	۶۴,۱۷
هویت	توجه به بعد خاطره‌انگیز بودن خیابان محلی	۱۰	۲۴۶	۶۸,۳۳
	توجه به بعد سرزندگی خیابان محلی	۵	۲۷۰	۷۵,۰۰
	توجه به ابنیه تاریخی و مذهبی	۱	۳۳۷	۹۳,۶۱
وحدت	ارتباط میان ساختار کلی با اجزای خیابان	۱۳	۲۱۱	۵۸,۶۱
	سازگاری میان اجزای خیابان محلی	۱۵	۱۹۹	۵۵,۲۸
	استفاده مناسب از گیاهان متنوع و چهارفصل	۶	۲۶۷	۷۴,۱۷

اثرگذار بود. حفظ سرزندگی و ایجاد فضاهای سرزنده جدید مورد دیگری است که می‌توان به حفظ هویت خیابان محلی کمک کند.

حفظ وحدت در تمام طول مسیر خیابان محلی از جمله اصولی است که رعایت نکردن آن، به سرعت بروز می‌یابد و موجب ایجاد ناهنجاری‌هایی می‌گردد. حفظ وحدت، چه در کلیات و چه در جزئیات، از جمله اموری است که نباید از آن غفلت ورزید. ارتباط میان ساختار کلی خیابان محلی با اجزای آن، سازگاری میان اجزای خیابان محلی، و استفاده مناسب از گیاهان متنوع و چهارفصل معیارهایی هستند که دارای اولویت شناخته شده و تعیین فضایی مشخص، منسجم، و پیوسته فاقد اولویت شناسایی شده‌اند.

ارتباط میان ساختار کلی خیابان با جزئیات از جمله مواردی است که وحدت در خیابان محلی را تقویت می‌کند. علاوه بر این، سازگاری میان اجزای خیابان محلی نیز محل بحث است و باید حفظ وحدت در آن پیگیری شود. تنوع در استفاده از گیاهان و نیز توجه به چهارفصل بودن این گیاهان می‌تواند در یکدست شدن و وحدت خیابان محلی تأثیری گویا بر جای گذارد (جدول ۲).

با توجه به مطالب ذکرشده، در بررسی معیارهای زیبایی‌شناسی برای طراحی خیابان محلی ۲۵ معیار مطرح شد که در این میان، مطابق با «جدول ۲»، ۱۵ معیار از نگاه مردم بیشترین تأثیر را در کیفیات زیبایی‌شناسانه طراحی خیابان محلی دارند و دارای ارزش زیاد و بسیار زیاد هستند. سایر موارد از نظر مردم اهمیت بسیار کمی دارند و یا با مفهوم آن ارتباط برقرار نکرده‌اند.

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

خیابان‌های محلی یکی از فضاهای پرمواجه از نظر بصری است. مردم این نوع فضا را غالباً از فاصله نزدیک و با سرعت

دلیل اینکه چندان برای مردم ملموس نیست و به طور روزمره با آن مواجه نمی‌شوند، با اولویت پایین‌تری قلمداد شده است. یکی از موارد دارای اهمیت برای مردم، توجه به فرهنگ بومی است. توجه به رویدادهای ارزشمند برای مردم در قالب فضا و زمانی مشخص و به منظور ایجاد ارتباط اجتماعی در سطح محله، شهر، و یا فراشهری نیز دارای اهمیت بالایی است. از این حیث توجه به ابعاد طراحی مرتبط با ویژگی‌های بومی باید همواره مورد توجه باشد. شرایط اقلیمی و محیطی نیز از سوی مردم از جمله معیارهای بااولویت بالا ذکر شده است؛ بنا بر این هماهنگی طراحی خیابان محلی با ویژگی‌های گوناگون بستر طبیعی و زمینه طراحی یکی از اولویت‌های مهم مورد نظر مردم است.

توجه به ائینه تاریخی و مذهبی در بستر زمینه طرح یکی از عوامل هویت‌بخش دارای بالاترین میزان اولویت از سوی مردم دانسته شده است. سرزندگی خیابان محلی و خاطره‌انگیز بودن آن از موارد دیگر دارای اولویت است که لزوم توجه طراحان به آن را می‌رساند. استفاده مناسب از گیاهان متنوع و چهارفصل با توجه به کمبود فضای سبز در پیرامون بستر طرح مورد توجه مردم بوده است. ارتباط میان ساختار کل خیابان محلی با اجزای آن و نیز سازگاری میان اجزای این خیابان نیز مجدداً نشانگر تمایل به ایجاد نظم در این طرح از سوی مردم بیان شده است. با عنایت به مطالب فوق می‌توان اظهار داشت که توجه به استفاده از معیارهای زیبایی‌شناسی در طراحی خیابان محلی اهمیت فراوانی دارد. از جمله مهم‌ترین وجوه آن می‌توان به موضوع هماهنگی بین طرح و ویژگی‌های بستر طرح اشاره کرد. همچنین هویت محدوده مورد نظر نیز ارتباطی نزدیک با معیار هماهنگی دارد و از سوی مردم دارای اولویت بوده است. وحدت، به مثابه کلیدواژه ایجاد نظم در طراحی، موضوع بعدی بااولویت است. در سطحی پایین‌تر می‌توان به استفاده از قوانین طبیعی و هندسی در طراحی خیابان اشاره کرد و اهمیت معیار تعادل را در

حرکت پایین و تبعاً با ضریب دقت بالا درک می‌کنند. بنا بر این توجه به کیفیت زیبایی در طراحی خیابان‌های محلی است که در تبیین معیارهای آن باید از حداکثر مشارکت عمومی برای بومی‌سازی این مفهوم استفاده شود تا ارزش‌های اصیل و هویت‌های بومی و محله‌گرایانه در میان سلیقه‌گرایی نخبه‌مآبانه مغفول نماند و طراحی شهری کسب رضایت بصری مخاطبان این فضای شهری را در پی داشته باشد. بررسی‌ها و تحلیل‌ها در ابعاد زیبایی‌شناسی، به‌ویژه در طراحی خیابان محلی، نشان داده که در دیدگاه مردم، نسبت به محیط، زیبایی‌شناسی دارای اهمیت بوده است. با وجود این، ابعاد گوناگون زیبایی‌شناسی از نگاه مردم درجات اهمیت و اولویت‌های متفاوتی دارند. در خصوص تبعیت طراحی از قوانین طبیعی، طراحی خیابان به صورت غیر خطی و غیر مستقیم و تنوع در چشم‌اندازهای طبیعی و مصنوع از سوی مردم بااهمیت شناخته شده است؛ اما ایجاد موانع دید در مسیرهای مستقیم و متغیر بودن عرض خیابان محلی اهمیت کمتری داشته است. نداشتن تمایل به ایجاد تغییرات جدی در وضع موجود و نیز نداشتن آشنایی و تجربه قبلی با موارد ذکر شده از جمله دلایل این موضوع است. دقت در طراحی مبلمان‌ها و ضوابط یکپارچه قوانین هندسی در طول خیابان اولویت دارد. این امر نشان از علاقه به وجود نظمی گسترده در سرتاسر خیابان است و دوری از آشفتگی و بی‌نظمی را از دیدگاه مردم نشان می‌دهد. از سوی دیگر، اما اهمیت طراحی نماها و ساختمان‌ها و تبعیت آن‌ها از سوی قوانین هندسی بالا دانسته شده است. می‌توان این‌گونه برداشت کرد که حفظ نظم در کلیات یک محدوده از سوی مردم مورد پذیرش است، اما وجود یک نظم از پیش طراحی شده در جزئیات، موجب ایجاد تفکر تحمیل یک نظم بر آزادی‌های فردی شده است. تعادل در ارتفاع ساختمان را می‌توان یکی از معیارهای قابل لمس برای عموم مردم در موضوع تعادل ذکر کرد. در حالی که تعادل در کلیت فضا، در تناسبات حجمی و نیز در خط آسمان، به

پایین‌ترین میزان اقبال از سوی مردم دانست. بنا بر این هرچه ارتباط میان ویژگی‌های خیابان محلی با معیارهای زیبایی‌شناسی

منطبق بر ویژگی‌های بافت تاریخی بستر طرح قوی‌تر باشد، زیبایی آن خیابان بیشتر مورد پذیرش مردم خواهد بود.

منابع و مأخذ

- احمدی، بابک. حقیقت و زیبایی، تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۸.
- بهزادفر، مصطفی و فریبرز قربانی‌پور و ماه‌فرید منصوریان و رضا یوسفی. *ساختارها؛ استانداردهای برنامه‌ریزی و طراحی شهری انجمن شهرسازی امریکا*، تهران: آذرخش، ۱۳۹۰.
- پاکزاد، جهان‌شاه. *راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران*، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۸۴.
- _____ . *مبانی نظری و فرایند طراحی شهری*، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۹۱.
- سلیمانی، بهزاد و محمدحسین حلیمی. «رهیافت‌های زیبایی‌شناسی به مثابه طراحی و توسعه محصول»، در *باغ نظر*، ش ۱۶ (بهار ۱۳۹۲)، ص ۷۹-۹۲.
- شاملو، شبنم و فرح حبیب. «تبیین مفهوم شناختی معیارهای زیباشناسی در منظر شهر»، در *هویت شهر*، ش ۱۶ (زمستان ۱۳۹۲)، ص ۵-۱۴.
- شبیعه، اسماعیل. *مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری*، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، ۱۳۷۱.
- صفوی، سیدعلی. *زمینه‌های تحقق برنامه‌های طراحی شهری در ایران*، تهران: انتشارات راه‌دان، ۱۳۹۱.
- کارمونا، متیو و همکاران. *مکان‌های عمومی، فضاهای شهری، ابعاد گوناگون طراحی شهری*، ترجمه فریبا قرائی و همکاران، تهران: دانشگاه هنر تهران، ۱۳۹۱.
- کالن، گوردون. *گزیده منظر شهری*، ترجمه منوچهر طیبیان، دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.
- گروتز، یورگ کورت. *زیبایی‌شناسی در معماری*، ترجمه جهان‌شاه پاکزاد و عبدالرضا همایون، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۸.
- گلکار، کوروش. «محیط بصری شهر؛ سیر تحول از رویکرد تزیینی تا رویکرد پایدار»، در *علوم محیطی*، ش ۲۰ (تابستان ۱۳۸۷)، ص ۹۵-۱۱۴.
- لیت، کالین، «تجربه زیبایی‌شناختی»، ترجمه فرزانه علیا، در *خیال*، ش ۷ (پاییز ۱۳۸۲)، ص ۳۴-۴۹.
- مطهری، مرتضی. *فلسفه اخلاق*، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۹۰.
- نقی‌زاده، محمد و عمیدالاسلام ثقة‌الاسلامی و سعید بشیری. «فرایند طراحی فضای شهری بر مبنای اصول زیبایی‌شناختی ایرانی-اسلامی»، در *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ش ۱۱ (بهار ۱۳۹۲)، ص ۴۱-۵۲.
- نقی‌زاده، محمد. «زیبایی‌شناسی، فرم و فضای معماری شهر»، در *مجموعه مقالات گردهمایی زیبایی‌شناسی کاربردی*، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات هنر وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۸۱.
- _____ . «مبانی فلسفی زیبایی‌شناسی طراحی محیط و منظر ایرانی»، در *فصلنامه محیط‌شناسی، ویژه‌نامه طراحی محیط*، ش ۳۱ (بهار ۱۳۸۲)، ص ۶۱-۸۰.
- _____ . *اصول طراحی شهری*، تهیه و تنظیم معاونت آموزشی پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، تهران: پژوهشکده فرهنگ و هنر جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۹.
- وزارت مسکن و شهرسازی، *آیین‌نامه طراحی راه‌های شهری*، بخش ۸، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۷۵.

۱۲۷. این پارادایم نزدیک به دو دهه گفتمان غالب در حوزه طراحی پژوهی به حساب می‌آید؛ البته در طول نزدیک به بیست سال به دلیل مطالعات ریتل، وبر، کراس، و جونز در مورد ماهیت مسئله طراحی و تفاوت‌های ذاتی آن با مسائل علمی، تغییراتی در این نگاه و زمینه پدید آمد. همچنین با تغییر مسیر پژوهش‌های کریستوفر الکساندر در مورد فعالیت طراحی از *یادداشت‌هایی بر ترکیب فرم* به سمت مطرح کردن ایده «زبان‌گاو» و نیز به دلیل مطالعات روان‌شناسانه برایان لاسون در حوزه طراحی و دگرگونی اندیشه‌های جونز در باب روش‌های طراحی، مقدماتی برای تغییر اساسی در تبیین مفهوم طراحی اتفاق افتاد؛ اما به گفته کراس در طی این سال‌ها، همه این مطالعات در ذیل چارچوب پارادایم حل خردگرایانه مسئله انجام می‌شده و تغییرات بسیار کند بوده و در نتیجه پیشرفت و موفقیت چشمگیری در این حوزه حاصل نشده است (نک: N. Bayazit, "Investigating Design: A Review of Forty Years of Design Research", p. 21).

Carmona, M., et al. "Visual Dimension", in *Public Places, Urban Spaces*, Boston, MA: Architectural Press, 2003, pp. 146-147.

Cullen, G. *The Concise Townscape*, Routledge, 1961.

Galdindo, M.P. & M.C. Hidalgo. "Aesthetic Preferences and the Attribution of Meaning", in *International Journal of Psychology*, 40 (1) (Feb. 2005), p. 19-27.

Safavi, A. "Iranian Public Culture, an Opportunity to Promote Quality of Urban Design Projects' implementation", in *Journal of Naghsh-e- Jahan*, 7(4) (winter 2018), pp. 61-72.

"Ministry of Roads & Urban Development" in *Urban Roads Design Regulations*, 1996, 1, pp. 8-11.